

*Tanulmány a „Szabolcs-Szatmár-Bereg megye és történelmi vármegyéi
(Bereg, Szabolcs, Szatmár, Ugocsa, Ung) múltjának történetéből” című
pályázat keretében:*

**Hol sírjaink domborulnak...
Temetkezési szokásváltozások az 1900-as évektől
napjainkig**

**Palicz Dézi
2023.**

A halál borzongást keltő misztériuma a világ kezdetétől fogva foglalkoztatja az emberek lelkét és gondolatait. Az egyéni élet megszűnése korszakonként és népcsoportonként változóan, de szüntelenül központi eleme volt az adott vallási kultusznak, társadalmi értékrendnek. A temetkezések különféle módjai vallástörténelmi és néprajzi tekintetből rendkívül meghatározóak globális és lokális szinten is. Különböző vallások már időszámításunk előtt írásban rögzítették a temetésre vonatkozó variációdús követelményeket és szabályokat, mely az adott vallásgyakorlók számára iránymutatást adott a végső búcsúzásakor: a Biblia a családi kötelek erején alapuló kötelességként (Bír 16,31) értekezik a holttest tisztességes eltávolításáról, melyre alapvetően minden ember jogosult, a legnagyobb bűnöt elkövetők és erőszakos halált haltak is (5Móz 21,22k). A Magyarországon élő kisebbségi közösségek tovább színesítik sajátos szakrális értékrendjükkel az életvesztésről és a temetkezésről kialakult magyar tradíciókat, melyek az idő előrehaladtával hatást gyakorolnak és beépülnek a magyar szokásrendszerbe.

A téma sokszor deformált és ízléstelen médiamegjelenésétől, vagy szakrális légkörétől, akár saját preconcepcióinktól eltekintve, a tudomány szempontjából megközelítve, milliányi értékes információt hordoz magában a szóban forgó közösség lelki, gazdasági, társadalmi, politikai, helyzetéről, mely egységekből kirajzolódik egy nagy Egész: valóságos emberek, családok, népek története, akik életek, éreztek, alkottak, szerettek, majd haltak, s emléküket tovább örökítve hordozzák emléknymatukat a ma élők lelkében és cselekedeteiben.

A jelen tanulmány kísérletet tesz bemutatni az 1900-as évekre jellemző temetkezéssel kapcsolatos területi sajátosságokat, érdekességeket a történeti Szatmár, Szabolcs és Bereg megye hírlapjai segítségével, összehasonlítva napjaink legnagyobb hazai és nemzetközi trendjeivel és tendenciáival. Az elhalálozás témaköréhez is kapcsolható kegyeleti jog megsértésének helyi híreken keresztül való bemutatása az újdonság céljaként kerül közreadásra az eddig a témában készült munkák között.

Megyei sokszínűség¹

A jelenkori Szabolcs-Szatmár-Bereg megye néprajzi szempontból vizsgált kialakulása a középkor végétől célravezető, ugyanis ezen időszakban a török hódoltság megszűnése után kialakult helyzet, a pusztásodás miatt bekövetkezett népességmozgás lényegesen befolyásolta

¹ *(Részlet: Palicz Dézi: Elfeledett mesterség nyomában .- Szalmafonás és hagyományörzés Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében c. különdíjas pályamunkából)*

a terület néprajzi képének változását. A török hódoltság ugyan nem érintett minden vármegyét, köztük Szabolcs vármegyét sem, azonban a kedvezőtlen helyzetre való tekintettel az emberek a XVI.-XVIII. század folyamán nagyszabású vándorlásba kezdtek. „Szabolcs megyét a XVIII. század első négy évtizedében több mint négyezer család (körülbelül húszezer ember) hagyta el. (...) E vándorlás eredményeképpen a megye lakóinak száma a XVIII. század közepére több, mint a felére csökkent.”² Nem alakult kedvezőbbben az elkövetkezendő évek politikai és társadalmi körülményeinek alakulása a térség számára; 1717-ben tatárbetörés, majd 1793-ban pestisjárvány tombolt a megyében, ezzel is csökkentve a vissza-vissza szivárgó, csekély számú népesség számát a közösségben. Életerős munkaerő híján, a lakosság létszámának növelése érdekében spontán, hullámokban végbement betelepülések színesítették a megye addig kizárólag magyar származású csoportját.

Bél Mátyás 1730 körül keletkezett vármegyeleírása szerint elsőként az ukránok (rutének) jelentek meg a területünkön, helységeik jellemzően Szabolcs és Szatmár megyék Biharral szomszédos déli részén, a Bátori és Dadai járásban születtek meg. Integrációjuk békésen zajlott, s sok esetben vallási hasonlóságaikból kifolyólag, együtt éltek és működtek román betelepülőkkel is.

Németeket 1728 és 1758 között installált az udvari kamara Rakamazra és Vencsellőre, majd a Károlyiak Szatmár vármegyei birtokait is németekkel (svábokkal) népesítették be. Vallási nézeteikből fakadó különbségeik révén, az összetűzéseket elkerülvén szinte teljesen új, vagy kiürített falvakat bocsátottak a rendelkezésükre. Ennek az erős nemzetiségi összetartozásnak a megtestesülését máig megőrizték ezek a helységek.

A szlovákok gyökeret eresztése Nyíregyháza 1753-as újjáépítéséhez köthető. Tényállásuk kivételesen kedvezőnek bizonyult, hiszen hosszú ideig megőrizhették nyelvi sajátosságaikat, tradícióikat. Önállóságukat vallási differenciájuk is alátámasztotta: zömmel evangélikus, majd később római katolikus vallást gyakorlók települtek az országrészebe.

A nagy horderejű politikai és társadalmi változások eredményeképp létrejött népvándorlások ellenére a népesség túlnyomó részben magyar származású maradt, így magyar tradíciók köré épültek fel a mindennapok. A megye nemzetiségi lakosságának aránya csak egyetlen esetben, a XIX. század közepén érte el a 10%-ot, más időpontokban az arány mindig ez alatt maradt.³ Jóllehet, a három megyében vallás szempontjából, etnikai aspektusból, és

² Szabolcs-Szatmár-Bereg megye értékei. A megye néphagyományai. Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat Megyei Pedagógiai, Közművelődési Intézete és Továbbképző Központja Nyíregyháza, 2001. Páll István Népi építészeti emlékeink p.7.

³ Adatok és forrás: Ratkó Lujza: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye népművészete. Jóna András Múzeum Nyíregyháza, 2014. p.15-18.

nyelvi különbözőségeken némiképp kevert populáció élt, mely szín pompáját a térség a Trianon után is fenntartotta.

Mindezen évszázados társadalmi folyamatok, kulturális diverzitás is hozzájárult mindazon szokásainkhoz, melyek ma is meghatározzák a megye különlegességét. Kiváltképp izgalmas kutatási terület Szatmárcseke és a Beregi Tiszahát területének egykori természeti adottságaiból kifolyólag kialakult jellegzetes temetkezési tradíciói, melyek említésekor és vizsgálatakor támaszkodom számos kiváló kutató munkájára, köztük Solymossy Sándor, Lükő Gábor, Morvay Péter és Csiszár Árpád publikációira.

Ma már kevesen ismerik családjaik évszázados gyökereit, azonban őseink életének mozaikjai lenyomatként tapadnak a mai életünk mindennapjaira. A megye aprófalvakkal és községekkel tarkított területén ma sem ritka a hagyományos értékeket képviselő, vallásos életforma, mely a régmúlt világát idézi. Ahogyan a múltban, úgy ma is előfordulnak még mezőgazdasággal, állattartással és kézműves termékek előállításával foglalkozó elzártabb közösségek, így időnként még ma is találkozhatunk olyan évezredekken átöröklött hagyományokkal, produktumokkal melyek a temetkezési szokásokban is jelen vannak, például a jelenkori szertartásokon is fellelhető halotti párna, ravatalterítő vagy a gyászruha. Ennek ellenére az ország nagyobb városaiban a modern életmód erősen kihat a halálhoz való viszonyulásra, s nem túlzás, tabutéma manapság az öregedésről, betegségről, végzetről elmélkedni annak természetes és megpecsételt jellege ellenére is.

Változó rituálék

A temetkezési szokásaink sokáig őrizték azokat a hagyományokat, amelyek még akkor alakultak ki, amikor a családok több generációja egy fedél alatt, vagy egy közösség tagjaként élt. Abban az időben a mobilitás csak elvétve gyökeredzett belső driveban, sokkal inkább a kényszerűség okán változtattak lakóhelyet, így az emberi élet szakaszait leginkább közösségi élményként, természetes módon élhették meg, ellentétben a ma szinte tabutémának számító életeseeményekkel. A temetkezési szokások és a halottal kapcsolatos kötelezettségek (pl. a halott mosdatása, balzsamozása, elhantolása) egy részének létrejöttét elsősorban a gyakorlati kényszerűség hívta életre, hiszen az élettelen test azonnal biodegradációnak indul. A halottat megillető speciális viszonyulás, majd a halott frakcionálása az élő közösségtől – vagyis maga a temetés – és annak szokásrendjének kialakulása, az adott rítus és temetkezési mód jól tükrözik egy kisebb vagy nagyobb közösség néprajzi, vallási és jogi értelemben vett hozzáállását. Napjainkban ahogy egy gyermek születésének lebonyolításában, úgy az elhunyt körüli

teendőkben sem kívánunk direkt módon részt venni, tulajdonképpeni haláhtagadó társadalom tagjaiként elhatárolódunk mindentől, ami megzavarja a tökéletes elképzelésünket a létezésünkről.

Amennyiben az élet úgy rendelkezik, a temetkezésről leggyakrabban jogi vagy vallásos értelemben gondolkodunk. Seregnyi adminisztráció, jogi procedúra, végeláthatatlannak tűnő, költséges egyházi szertartás, s egyéb kellemetlen asszociációkat társítunk a már alapvetően is ellentmondást kiváltó témához.

A temetkezésről azonban érdekesebb néprajzi szempontból is elmélkedni, s a hagyományokat megfigyelve talán nem túlzás állítani, hogy a temetési szertartások a gyakorlatban inkább népiesek, mintsem vallásosak. A keresztény elvek beépülése a szokásrendben sokkal inkább egy eltúrt, kötelező elem, melyek valójában nem a temetések magját jelentik, azt az egyes falvak tradíciói szabják meg. Meghatározott módon, meghatározott helyszíneken, jól megszabott kellékekkel, előre megszervezett közreműködő személyekkel - egymástól elválasztva a női és férfi szerepeket - a temetkezés egykor természetes, mágikus hiedelemvilággal övezett, népi jellegű ceremónia volt. Már a Kr.e. XIV.-XV. századra datálható, Észak-Kelet Magyarország területén fellelt régészeti leletek is tanúbizonysággul szolgálhatnak a temetések közösségi, rituális jellegéről, amikor a hitvilágot még korántsem az egyes felekezetek, csupán az emberi kolóniák hitrendszere alakította. Ebből kifolyólag jelent nagy kihívást és soha véget nem érő kutatómunkát a temetkezésekkel kapcsolatos néprajzi, helytörténeti vonatkozású kutatások végzése, hiszen akár az egymást érintő falvak tekintetében is számos differenciálódást tapasztalhatunk.

Ma a felgyorsult életviszonyok mindinkább mellőzik a temetkezéshez fűződő népies, drámai elemeket, szokásokat, meghatározott kellékeket, s mindjobban tért hódítanak a külföldről meghonosodott, divatos rítusok és szokások, melyek alig tartalmazzák már azt a paraszti hiedelemvilágot és szokásrendszert, mint egykor.

Temetni és ünnepelni szépen tudunk

-tudósít a Nyírvidék 1927. július 9.-i száma: „A halotti pompa és halotti tor, a búcsúztatás, kántálás, hivatalos siratás kijár minden halottnak. De 'ha lehet minél fényesebb, minél szebb legyen a temetés. Talán az a gondolat vezeti a magyart, hogy már ugy sem ád az életben többet az elhunyt családtagnak, legalább utoljára, a temetésére meghoz minden áldozatot. Vagy talán a sirvavigadás ősi magyar jellemvonása érvényesül a temetési pompában

is.”⁴ Ez a fennköltség jellemzi azokat a drámai szokásokat, szervezettséget, melyek oly karakterisztikusak a beregi hagyományokra. Az ösztönös sírás helyett siratás, mint aktus, a temetés nagyközönségnek szánt jelenete, a sírás tilalma, a haldokló lelkének távozásához fűződő hitvilág tipikusan sajátos formája a környéken, kiváltképp Beregdaróc, Aranyosapáti, Olcsva környékén. A siratás hozzátartozik a temet és pompájához, a halottól való búcsúzáshoz, melyet siratóasszonyok és a rokonság egyaránt végez.

Ugyanezen díszes búcsúztatást hivatott szolgálni a temetéshez kapcsolódó tárgyak csoportja, melyeket már élteben előkészítenek, hogy távozásuk napján minden készen álljon a távozásra. Ezt támasztja alá az 1927. július 9.-i Nyírvidék cikke:” ...az a szintén kiválóan szittyai szokás, hogy a magyar ember a legtöbb esetben még életében és jó előre gondoskodik tisztességes és lehetőleg díszes eltemettetéséről.”⁵ A ravatalhoz, a halottas szoba kialakításához szükséges textíliák, párnák, az udvar felszereléséhez szükséges asztalok, terítők, a koporsó, fejfa, a halálra való, és a gyászruha is mind természetes módon, a falvak morálja szerint készülnek el, gyakran mély, családi hagyományozódás alapján. Díszítésük, színviláguk, méretük mind szigorú szokásrend alapján kerülnek kiválasztásra: ilyen például az állatos, alakos díszítő elemek tilalma, a betűk fekete színe, a feliratok szövege.

A fejfának való fa mérete, vastagsága, nagysága kiváltképp meghatározó volt a temetkezés során. A fejfa, - ahogy gyakran a sírkövek manapság is-, rangot, anyagi helyzetet demonstráltak, méltóságteljeségük árulkodó volt az elhunyt társadalmi helyzetéről, családjá és környezete szeretetének mértékéről. Az udvaron tárolt, évek során gyűjtött potenciális fejfának való faanyag a legtöbb családnál megtalálható volt, s csak ritka esetben, vagy rendkívül szegény körülmények közt élőknek nem volt egyáltalán fejfának való fa anyaguk. Ma, 2023-ban az esztétikum és az életigenlés felülírja a praktikumot: szinte „morbidityásnak” tűnnek ezek az őseink által nagyrabecsült hagyományok, s elképzelhetetlennek tűnik a modern, barátságos, gyönyörű udvarokban fejfának való deszkák vagy kivágásra váró fák temetésre való őrzése, tárolása, nevelése. Fejfákról értekezve sarkallatos, az országban és Európában is jószerevel unikális formavilág, mely a szatmárcsekei temetőben található különleges, „csónakos” fejfákra jellemző. A néprajztudomány magyar sajátosságként tartja számon a sírokra állított nem kereszt alakú fejfákat, s külön nemzeti büszkeség, hogy effélékből hozzávetőlegesen több, mint 500 található Szatmárcsekén. Lakatos József így fogalmaz: „Az élő hagyomány szerint maradványai a régmúltnak, idézve a mindennapi fáradságos munkát; jelképe lett a halottaknak. Ősi foglalkozás, viz- és mocsárvilág, vizen a csónak, benne az ember, keresve a mindennapi

⁴ Nyírvidék, 1927.07.09. 3. oldal

⁵ Nyírvidék, 1927.07.09. 3. oldal

megélhetéshez szükséges élelmét. Életet fenntartó víz (nem egy esetben hullamsír) az ember és a csónak, együtt jelentettek az életet de együtt hordozták a halált is. E hagyomány szerint az élet és a halál együtt testesül meg e fejfákban és ez az ősi kettősség az idők folyamán mit sem változott. Ma már csak e fejfák hirdetik a régmúltat, a csónak és a hozzá kapcsolódó küzdelmes élet régen a múlté”⁶

Hasonlóképpen gondoskodtak beregi őseink koporsóikról és annak kiegészítőiről, melyeket előre elkészítve tároltak otthonukban, nem ritka, a házban vagy a padláson. A falvak szokásrendjéhez híven a koporsók anyaga, színe mind árulkodó volt az elhunyt személyéről, s leginkább mesteremberek készítették őket, azonban egyes területeken például Barabás környékén az egyház is kivette a részét a koporsók és a sírok előkészítésében. Előfordult, hogy egyéb tárolási célra is használatba vették őket a koporsótulajdonosok, s jelenlétüket a mindennapi teendők során, teljesen természetesen élték meg. Elgondolkodásra ad okot ezen bekezdés, hogy vajon hol csúszhatott el a világunk értékrendje, s talán érdemes átértékelni természetes, biológiai és szellemi létezésünk könnyed naturális mibenlét.

Manapság már halálra valót, vagyis az enyészet esetére összekészített ruhacsomagot már talán csak a legidősebbek őriznek. A temetésre szánt ruha meghatározó volt főként a nők számára, akik számukra egy-egy kedves darabot, emlékezetes ruhát, vagy egész ruhacsomagot előre elkészítve tároltak, érdekesség viszont, hogy a cigányok körében ez a hagyomány egyáltalán nincs jelen. „Lónyán Liba Istvánnénak is el van készítve a halálra valója. *Nekem a 14 éves kori ruhám van benne. Azt mondtam, azt a fejem alá tegyék be. Azt már nem lehet úgysem rámadni. Van egy szép selyemruhám is. A 14 éves kori ruhámban voltam menyasszony.*”⁷ A temetésre szánt összeg félretétele szintén tradicionális szokás, mely saját, nyírszőlősi gyökerű családomban is él. Anyai nagymamám, Czihály Mihályné évekig gyűjtögette a pénzét, mígnem elkészítette és kifizette sírkövét, nevével és születési dátumával felvésve, ezzel is gondoskodva családjáról, akiknek a majdani temetés ezen költségét már nem kell kigazdálkodniuk. Mindamellet megnyugvást nyújt az idősek számára, hogy a távozásukat övező ügymenet nyugodtan és kellő pompában, méltóságban és bőségben fog zajlani.

„*A királynén fátyolos gyászruha volt*” – festi lelki szemeink elé Gárdonyi Géza, s a ruházat, mint a temetéshez és gyászhoz kötődő legismertebb hagyományunk is számos megújuláson esett át az évtizedek alatt. Gyászruha tekintetében érdekesség, hogy viszonylag

⁶ Szabolcs-Szatmári Szemle 1978. november. XIII. évf. 4. szám. *Lakatos József: Temetkezési népszokások a szatmárcsekei református temetőben* 90. oldal

⁷ Felhősné Csiszár Sarolta: *Temetkezési szokások a Beregi – Tiszaháton.* - Debrecen, 1986. - Studia Folkloristica et Ethnographica. A Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszékének Kiadványa. - szerk. Újvári Zoltán 14. oldal

örökéletű szokásként maradt fenn napjainkig a protokollja, s csak egyes lazább, külföldi trendek befolyásolták a gyászolók ízlésvilágát. Azonban kijelenthető, hogy a klasszikus gyászruha (fekete, elegáns, visszafogott „ünneplő” öltözet) máig hagyományos értékrendet képviselő elemnek számít a temetéseken. Ma is tiszteletlen és megbotránkoztató az alul öltözöttség, a nem megfelelő színválasztás, az elhanyagolt, lezser ruházat, mint őseink idejében. Magyarországon a fekete gyászruha viselése Erzsébet osztrák császárné és magyar királyné nevéhez köthető, amikor fia elhunyt után kizárólag sötét színű ruhát viselt. A gyászidőszak – és ruházat vagy szín viselésének időtartamáról megoszlanak a források, mivel jelentős különbség van a rokoni kapcsolatok fokának. Az 1800-1900-as években különösen rigorózus regulák vonatkoztak az özvegyek gyászára, melynek időtartama évekig is eltarthatott – a közösség akarata szerint. Manapság ez az időbeli zsinórmérték már rendszerint az egyéntől függ, s nincsenek merev előírások a gyász külsőségeiben történő kifejezésére. A gyászidő általános egy év időtartamú elfogadottsága ma már inkább pszichológiai ciklikusságot, gyászfeldolgozási folyamatot jelent, mintsem a romantikus tradícióinkat.

Van, ami nem változott – Kegyeleti jog

Temetkezési szokásaink, az elhunytakhoz fűződő viszonyunk a régmúlt emlékeit tanulmányozva rendkívül ünnepélyes, érinthetetlen és természetesnek tetszik. Napjaink trendje inkább elzártkóztabb, anyagi, személytelen képet tükröz. Ami állandóságot mutat az a kegyeleti jog magyar szabályozása, mely az évek során csupán minimális teorikus módosításon ment keresztül. Az 1959. évi IV. törvény a Polgári Törvénykönyvről rendelkezéseiben 85. § (3) Meghalt személy emlékének megsértése miatt bírósághoz fordulhat a hozzátartozó, továbbá az a személy, akit az elhunyt végrendeleti juttatásban részesített. Ha a meghalt személy (megszűnt jogi személy) jó hírnevét sértő magatartás közérdekbe ütközik, a személyhez fűződő jog érvényesítésére az ügyész is jogosult. Ezt egészíti ki a jelenleg hatályos 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről az alábbiakat fogalmazza meg a kegyeleti joggal kapcsolatban: 2:50. § (1) Meghalt ember emlékének megsértése miatt bírósághoz fordulhat a hozzátartozó vagy az, akit az elhunyt végrendeleti juttatásban részesített. (2) A kegyeleti jogsértéssel elért vagyoni előny átengedését bármelyik örökös kérheti. Több örökös esetén az elvont vagyoni előny az örökösöket a hagyatékából való részesedésük arányában illeti meg. Kegyeletsértést követ el az is, aki a halottat vagy emlékét rágalmazással vagy becsületsértéssel meggyalázza, síremlékét megrongálja, a sírjára helyezett virágokat széttepi és szemétté dobja, illetve eltulajdonítja. A jogszabály korábbi és hatályos verziója sem tekinthető maximálisan komplex szabályozásnak, az igényérvényesítés tekintetében jelentős korlátok érvényesülnek.

A hiedelmekkel ellentétben a kegyeleti jog nem az elhunyt joga. Az ember halálával a jogképessége megszűnik, azonban személyiségének hatása elmúlása után is fennmarad, emléke tovább él az leszármazottakban, vagy akár tágabb környezetben is. A személyiségi értékek az életvesztés után is fennmaradnak. A Ptk. rendelkezése szerint a jogképesség az embert, ha élve születik a fogamzás időpontjától illeti meg, s a halállal szűnik meg.⁸ A kegyeleti jog a hozzátartozó személyiségi joga, mely segítségével az elhunyt méltóságát, emlékét képes megőrizni, védeni, képviselni. Ez teszi indokolttá, hogy a jog ezen értékek védelmére is biztosítson lehetőséget, ami a személyhez fűződő jog személyességéből adódóan úgy oldható meg, hogy az elhunyt személynek a túlélőkbe, a társadalomba beépülő érdemei, értékminősége, hatása állhasson jogi védelem alatt. A korábbi jogi szabályozásra irányuló javaslat ezt úgy fogalmazta meg, hogy a személyiség a halállal megszűnik, és a halál után annyiban részesül védelemben, amennyiben a kegyelet megkívánja (1928. évi Magánjogi Törvényjavaslat 109. §). A jogi szabályozás kérdésének létjogosultságát bizonyítja, hogy már az 1900-as évek elején megjelent Nyírvidék hasábjain is beszámolókat olvashatunk a kegyeletsértés eseteiről. Sírrablásról⁹, sírokról való viráglopásról¹⁰, fejfák eltulajdonításáról¹¹ tudósítanak, s kétségbe vonódik mindaz a szent, sérthetetlen atmoszféra, mely a temetkezést, a halottakat érintő légkört övezte, s még sürgetőbbé vált a törvényhozás ezen kimunkálása. Konstatálható, hogy 1934 – ben a bűncselekmények arányát tekintve Nyíregyházán, a statisztikák szerint 1070 esetben történt lopás¹², mely a kegyeleti jogok megsértésének egyik leggyakoribb esete. Paradoxon, s némileg közelebb hozza a korszakra jellemző atmoszférát, hogy miközben a cikk Nyíregyháza városát közbiztonság szerint a legjobbak közé sorolja, úgy a szorosan mellette lévő írás izgalmas tolvajüldözésről számolt be a Kossuth téren. Hogy a statisztikák milyen mértékben torzultak vagy változtak az évek során, megítélni nem áll módomban, azonban az a tény, hogy az elhunytakat, síremlékeiket érintő bűnesetek száma azóta sem csökkent.

A 2000-es évek elején a megnövekedett számú temetői lopások miatt a Kelet-Magyarország c. hírlap a nyíregyházi Északi temető (akkoriban még) húsz hektárnyi területének figyelőszolgálatáról, kutyás őrök bevezetéséről adott hírt, s együttműködési megállapodásokról számolt be a közterületfelügyelettel a gaztettek megfékezésére.¹³ A kétezres évek elején nem csak a megyeszékhelyen, hanem a megye több területén is megfigyelhető volt e jelenség,

⁸ 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről 2:2. § [A jogképesség kezdete] 2:4. § [A jogképesség megszűnése] <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1300005.tv> Letöltve: 2023. 08. 10.

⁹ Nyírvidék 1909. 04. 18. 16. szám 5. oldal

¹⁰ Nyírvidék 1929. 12. 22. 16. oldal

¹¹ Nyírvidék 1938. 07. 29. 3. oldal

¹² Nyírvidék 1935. 01. 08. 2. oldal

¹³ Kelet – Magyarország 2001. 07. 19. 4. oldal

szemléltetésül a „nagykállói temetőben több mint 150 sírt gyalázott meg négy roma fiatal a múlt év december 20. és 30. között. A sírokról alumíniumból készült kereszteteket és Jézus-szobrokat fészítettek vagy törtek le.”¹⁴

A kamerarendszert, őrszolgálatot, kerítést és tereprendezést életre hívó bűncselekmények sorozata minden esetben nagy közfelháborodást keltett. Őseink hagyatéka, miszerint a méltóságteljes halálhoz, a végtisztességhez való jog, személyiségünkhöz és értékeinkhez való jog, a család szentsége máig erőteljesen él az emberek tudatában. Az ilyen és efféle bűncselekmények megítélése az 1900-as évek elején és napjainkban is viszályt keltő, megbotránkoztató volt, lelkünkben mély, traumatizáló hatást keltő cselekedetek, melyek a társadalomban élők egymásba vetett bizalmán ejtik a legnagyobb csorbát. A 2019-től betörő, elsöprő erejű Covid-19 járvány során embertelen, tragikus körülmények között elveszített szeretteink személytelen, lealacsonyító búcsúztatásával kiváltképp érzékeny tárgykor a végtisztességhez és a témához egyéb módon kapcsolódó jogi vonatkozású kérdések.

Kedvesezett valósággá vált, hogy 2023-ban a temetőlátogatásunk során sem célszerű az értékeinket szem előtt téveszteni, sőt, elhunyt szerettünk sírjára sem feltétlenül merjük a legimpozánsabb és legbecsesebb kedves díszet, emléktárgyak, virágot vinnünk. A számos biztonsági intézkedés ellenére mind a kegyeletsértő mind az erőszakos bűncselekmények virágkorát éljük, melynek színterének szentsége sem elrettentő az elkövetők számára.

Sürgető szükség lenne arra, hogy a kegyeleti jog jelentősége jogszabályi vonatkozásban s a büntetőeljárás során is megtalálja a helyét, és ez az aspektus kellőképpen kiteljesedjék, s így ne csupán az eljáró hatósági személy egyéni jóakarátán múljon annak gyakorlati érvényre jutása, miután az „emberi léttel szembeni feltételen tisztelet”¹⁵ mellett az embert, „akit személy voltánál fogva megillet a méltóság, a halála után sem lehet tárgyként kezelni.”¹⁶

Temetkezési trendek, a halál kommercializálódása

Mindazonáltal, hogy már az 1860 - 1942 közötti évek alatt is híresen nagy népszerűségnek örvendett a legpompázatosabb temetések rendezése, úgy máig érvényesülő társadalmi „elvárás” a temetések minél látványosabb, drámaibb, és expenzívebb kivitelezése. Az utolsó útra való kísérés, a búcsúzás, a megemlékezés, a hagyományok, a tisztelet egyre kevésbé állnak a középpontban, a fókusz az egyediségre, az egyéniség és a vagyon

¹⁴ Kelet – Magyarország 2001. 07. 14. 8. oldal

¹⁵ Enyedi L., Fülöp Á., Melegh G., Radványiné Novotny O. & Varga T. (2008). Közlekedési büntetőjog. HVG-ORAC.

¹⁶ 3296/2019. (XI. 18.) AB határozat. Indokolás [48] ABH 2019. 30. 2011.

megmutatására korlátozódik. Mindemellett nagyon sajnáljuk önmagunkat, a pénztárcánkat, s legkevésbé a halottunkat.

A közösségi média virágkorában szinte általános, hogy a gyászjelentések áthelyeződtek az internet platformjaira, s háttérbe szorulnak a hírlapok hasábjain megjelenő tájékoztatások. A nyírszőlősi J.E. saját közösségi média profilján osztotta meg ismerőseivel haldokló édesapjának kezét fogva készült „szelfijét”. A nyíregyházi B. A. egy pár másodpercnyi kattintással bemásolt verssel tudatta édesapja halálhírét ismerőseivel a napokban. 2020-as években ez jelenti a búcsúzást, s egy semmitmondó részvétnyilvánító kommentár jelenti az együttérzést.

Mindezen fellazult erkölcsi mércék mellett nem meglepő, hogy a végső búcsúhoz köthető iparágak felfelé ívelő tendenciával rombolják a társadalom egyébként is meglazult értékrendjét. A temetkezési vállalatok már rég nem az egyetlen ilyen jellegű szolgáltatók, s az elamerikanizálódott kultúránk részévé kezd válni a túlvilági élet reményében létrejött vállalkozók, szolgáltatók. Az utóbbi évek kutatásai alapján a nyugati országokban a paranormális hiedelmek újra reneszánszát élik, s a felmérések szerint bár a magyarok kissé szkeptikusak, de egyre inkább ismét nyitottabbá válnak ezen szolgáltatások felé is. A túlvilági élmények iránti fogékonyság megyei jogalapja közt említhetők azok a „kísértetkastélyok”, amelyek évszázadok rejtelsei máig foglalkoztatják a közérdeklődést. „Az idő távlatában még mindig él a tuzséri kastély rejtélye és a hosszú téli estéken alig van ház a szabolcsi falvakban, ahol a pislákoló lámpa fénye mellett tereferére összegyűlt vének fel ne idéznék Salamon Ella szomorú történetét.”¹⁷ 1920-as évek végén, 1930-as évek elején a megromlott gazdaságnak és az életkörülményekben bekövetkezett változásokban több helyi lakos is spiritiszta hírében állt, s példának okáért Nyíregyházán egész szekták alakultak, akik esténként összegyűlve spiritizmussal foglalkoztak. Babonás hiedelmeink, a misztikum iránti rajongásunk kétségtelenül remek melegágya az üzleti életnek. A digitalizmus és a média világának térhódításával a halál és a temetkezés nézőpontja megváltozott. A mozivásznakon megjelenő erőszakos halál, a temetések és a gyász szélsőséges ábrázolása mind életidegen formában tárulnak a nézők elé, elferdítve azt a természetes valóságot, mely minden egyes embert érint.

Ma Nyíregyházán számtalan temetkezési forma áll rendelkezésre a hagyományos koporsós temetésen túl. Kétségkívül a koporsós temetkezés a hagyományok és a kulturális szokások, valamint kegyeleti, esztétikai és szertartással kapcsolatos megfontolások valóban ezen módszer mellett szólhatnak, s költségessége ellenére még mindig kelendő lehetőség. Rendelkezhetünk a sírba történő temetkezés helyéről, úgy mint sortemetéses parcellában lévő

¹⁷ Nyírvidék 1936. 12. 25. 296. szám 18. oldal

sírba, ahol a helyek a temetések sorrendjében kerülnek betöltésre, vagy felszámolt sírba, vagy hant nélküli (Amerikás) parcellában lévő sírba, ahol nincsenek hantok, síremlékként csak fejrészek állíthatók vagy idilli árnyas környezetben, tujás parcellában lévő sírba ahol a parcella körül és a parcellán belüli földterületek füvesítve vannak és díszfákkal, tujafákkal beültetve. Ezen kívül rendelkezésre áll még a rózsapark díszsírhelyei, melyek szintén festői környezetet biztosítanak a békében nyugváshoz. Sírboltba temetkezés vagy urnás elhelyezés esetén is találhatunk kiemelt opciókat, luxus színvonalú nyughelyeket. A hamvasztás mellett egyre népszerűbb modern temetkezési forma az eresztéses, ún. bemosásos temetés praktikus, gazdaságos lehetőséget jelent a méltóságteljes búcsúztatásra, mely nem igényel sírhelyet, sem urnát vagy koporsót, így jelentős anyagi terheket vesz le a gyászoló hozzátartozók válláról. Sírhely híján a gondozásra sem kell gondot fordítani, így elhunyt szerettünk emlékének ápolása nem jelenthet fizikai megterhelést a családnak. A hamvak otthoni szétszórása és a hajós búcsúztatás is egyre elterjedtebb alternatíva. Választásunkat és döntésünket az 1999. évi XLIII. törvény a temetőkről és a temetkezésről c. jogszabályra alapozva hozhatjuk meg, azonban a temetkezéshez kapcsolódó ellátások körének, egyediségének, pompázatoságának csak az anyagi keret szabhat határt.

De vajon tervezhető-e a halál és a búcsúzás úgy, ahogyan azt ősünk tették? Segíti-e a halál tabujának áttörését a fogyasztói megközelítés? A hagyományos életvégi döntések és lehetőségek kollekcója egyre bővül a tudomány és a halált övező szakterületek modernizációjával (digitális javak, virtuális valóság, fenntartható megoldások). Ha a fogyasztói társadalomnak nem a nyomását, hanem tudatosságát látjuk az életvégi alternatívák kapcsán, akkor akár a tabu ledöntésének módszere is lehet valamely innovatív, a piaci igények alapján kialakított ellátás vagy termék, ami az életvégi időszakhoz vagy a gyászhoz kötődik. Példának okáért a 2017-ben alapított Guardian Angel a death tech startup (halálipari tech vállalkozás) célja, hogy jobban felkészítsék az embereket a szeretteik, de a saját halálukra is. A Guardian Angel számos szolgáltatást nyújt. Szakterületük az élet végi tervezés, beleértve a végrendelet megírását és az életbiztosítást, részt vesznek gyásztámogatásban egy kommunikációs központon keresztül, amely a családok számára segít eligazodni a szeretett személy halála után. Készítettek egy eszközt, amely nagyon hasonlít a banki hitelminősítő rendszerhez, csak épp itt a saját halálunkhoz kapcsolódó ügyekre készülhetünk fel. A Bow, a felhasználóknak egy pontszámot ad az alapján, hogy mennyire vannak felkészülve saját halálukra. Az eszköz a

creditpontokkal foglalkozó vállalatok gamifikált megközelítéséből merít, hogy javítsák a társadalom pénzügyi, illetve jelen esetben a „gyászműveltségét”.¹⁸

Minden bizonnyal ma már nem állítjuk a szoba sarkába az előre megrendelt koporsónkat, s talán a gyászidőt sem mindig a hagyományos szokásrendben töltjük, azonban hagyományaink és lehetőségeink változásának megállíthatatlan ténye ösztönszerűen arra sarkall, hogy visszatekintve tradícióinkra, megvizsgálva a jelenkor trendjeit és tendenciáit, a saját belső meggyőződésünk és lelki iránytűnk alapján nyomvonalként utat mutasson a lehetőségek tárházában. Az emberiséget érintő jelentős történelmi, politikai, gazdasági fordulópontok szükségszerűen változtatják meg korábbi életünket, s új keretek közé foglalódnak korábbi tapasztalataink, meggyőződéseink. A 2019 telén kirobbant Covid-19 járvány határvonalat képez ma már az élet számos területén, akárcsak a temetkezések esetében is. Ezt megelőzően, a hagyományokat őrző, tájegységenként mégis változó szokások jellemezték egy temetést. Szintén konvencionális magatartások jellemezték a hozzátartozókhöz kapcsolódó protokollt, és a szolgáltatók ügymenetét. A személyes búcsúzás, lezárás és procedúra mind ősi hagyományos erőt hordoztak magában, s hozzájárult a családok összetartó erejének kovácsolásában, a gyászfeldolgozásban, a közösségi erő megteremtésében. A járvány gyökeresen változtatta meg a modern ember halál-tagadását, hiszen elfordulni a jelenségtől lehetetlen volt. A betegség, az elmúlás gondolata minden ember lelkébe és gondolatába beférkőzött. A pandémia bizonytalan végkimenetele tovább fokozta az érzelmi izoláltságot. A temetkezési ágazatok viszonylag gyorsan reagáltak az új élethelyzetre, mely kénytelen kreált új búcsúzási formákat: telefonos vagy online temetésfelvételt, mely az adminisztratív feladatokat hívatott könnyíteni a hozzátartozók számára, a temetésen résztvevők számának korlátozását, online közvetítések biztosítását. A változó gyakorlat idegensége azonban nyugati haladást hordoz: külföldön, főleg az Egyesült Államokban már a világjárvány kirobbanása előtt betört a számítógépek világa a temetkezések körébe. A hagyományaink teljes transzformálódása azonban még várat magára. Magyarországon jogszabályi restriktiók vonatkoznak az életvégi döntések meghozataláról, azok média általi közvetítéséről, reklám és marketing megjelenésekről, így az újdonságok beépülése a magyarok ízlésvilágába még a kezdeti fázisban tart. Ugyanakkor a temetkezések és a temetők sem kerülhetik el véglegesen az innováció és hightech világ betörését a szektorba, így új lehetőségeik és technológiáik folyamatos formáló erővel bírnak a társadalom halál-felfogására és temetkezési szokásaira.

¹⁸ Forrás: Forbes <https://forbes.hu/uzlet/tech-halal-bow-bucsuzas/> Letöltés: 2023. 08. 10.

Felhasznált irodalom

ENYEDI L., Fülöp Á., Meleg G., Radványiné Novotny O. & Varga T. (2008). Közlekedési büntetőjog. HVG-ORAC.

FELHŐSNÉ Csiszár Sarolta: Temetkezési szokások a Beregi – Tiszaháton.- Debrecen. (1986). - Studia Folkloristica et Ethnographica. A Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszékének Kiadványa. - szerk.Újvári Zoltán

LAKATOS József: Temetkezési népszokások a szatmárcsekei református temetőben Szabolcs-Szatmári Szemle 1978. november. XIII. évf. 4. szám 90. oldal

PALICZ Dézi: Elfeledett mesterség nyomában - Szalmafonás és hagyományőrzés Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében (2022.)

RATKÓ Lujza: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye népművészete. Jósa András Múzeum Nyíregyháza. (2014).

Szabolcs-Szatmár-Bereg megye értékei. A megye néphagyományai. Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat Megyei Pedagógiai, Közművelődési Intézete és Továbbképző Központja Nyíregyháza. (2001). Páll István Népi építészeti emlékeink

2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről 2:2. § [A jogképesség kezdete] 2:4. § [A jogképesség megszűnése]<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1300005.tv> Letöltve: 2023. 08. 10.

3296/2019. (XI. 18.) AB határozat. Indokolás [48] ABH 2019. 30. 2011.

Kelet – Magyarország 2001. 07. 14. 8. oldal

Kelet – Magyarország 2001. 07. 19. 4. oldal

Nyírvidék 1909. 04. 18. 16. szám 5. oldal

Nyírvidék, 1927.07.09. 3.oldal

Nyírvidék 1929. 12. 22. 16. oldal

Nyírvidék 1935. 01. 08. 2. oldal

Nyírvidék 1936. 12. 25. 296. szám 18. oldal

Nyírvidék 1938. 07. 29. 3.oldal

Tartalom

Megyei sokszínűség	1
Változó rituálék	3
Van, ami nem változott – Kegyeleti jog.....	7
Temetkezési trendek, a halál kommercializálódása	9
Felhasznált irodalom	13